

EXILUL ROMÂNESC SE MOBILIZEAZĂ ÎMPOTRIVA PROIECTULUI DE SISTEMATIZARE RURALĂ (1988-1989)

Nicoleta ȘERBAN

Abstract: In 1988, Ceausescu urged the rural systematization project to be stepped up. This was a method of gaining land for agriculture, as one Ceausescu's obsession was finding new sources of income to pay the foreign debt. The project consisted in the demolition of 7-8,000 villages and their merging into agro-industrial centers, while the rural population (10 million inhabitants) was forcibly moved into new-built blocks designed to provide a way of living between the individual rural and the urban collective. This was a social engineering project, meaning that the rural population old traditions and way of life would have been erased. From a Western point of view, systematization - as thought by Ceausescu, was a real tragedy. In december 1988 a great protest movement, called *Operation Romanian Villages*, emerged in Brussles and spread all over Europe.

The first protesters to send a warning signal in the Western World were the Romanians in Exile, who, unlike those in Romania, were able to express themselves freely against the measures taken by the Ceausescu regime. Romanians from emigration circles tried to make Westerners understand the situation and, in this way, to press the regime to put an end to this dangerous project. The Romanians in Exile understood the real drama which faced the Romanian rural population and the World cultural heritage as well. They were also aware that the real reason for this plan was to create the New Man, to achieve the complete Romanian population uniformity. The Romanians in Exile didn't have much influence, but they did their best in order to stop this huge plan. Every time they had the opportunity to show the real face of the measures taken by the regime, they did it (during press conferences, political interviews, press articles, TV shows, etc.). Among the most active were Sanda Stoilojan, Mihnea Berindei, Ariadna Combes, Dinu Zamfirescu. They all

expected something to change in Romania, and the change finally came in December 1989.

Keywords: communism, exile, rural systematization, cultural heritage, protests, the Western world, human rights

În 1988 Ceaușescu solicita impulsionearea Proiectului de sistematizare rurală. Era metoda găsită de regim pentru a câștiga mai mult teren pentru agricultură, pornită din obsesia lui Ceaușescu de a găsi noi surse de venit spre a plăti datoria externă. Acest proiect consta în demolarea a 7-8.000 de sate și comasarea lor în centre agro-industriale, populația rurală (10 milioane de locuitori) urmând a fi mutată în blocuri sătești ce erau menite să asigure un mod de locuire situat între varianta rurală individuală și cea colectivă de tip urban. Era vorba de un proiect de inginerie socială prin care populația rurală ar fi fost mutată forțat și deci dezrădăcinată din vechile sale tradiții și mod de viață. Privită din Occident, sistematizarea – așa cum era gândită de Ceaușescu – era o adevărată tragedie. Ideea de a demola localități vechi de sute de ani împreună cu patrimoniul lor, precum și nerespectarea drepturilor omului, a stârnit în lumea occidentală un val de proteste, care a culminat în februarie 1989 cu lansarea în Belgia a „Opération Villages Roumains”¹, mișcare de protest împotriva politicii de distrugere a satelor românești. Planul „Opération Villages Roumains” era adoptarea tuturor celor 13.123 de sate spre a le salva de la distrugere, după modelul Amnesty International. Acțiunea pornită spontan reușea să devină în doar câteva luni de o amploare care i-a uimit chiar pe inițiatorii săi. România devenise subiectul la ordinea zilei în Occident, iar situația satelor românești constituia una din chestiunile cel mai des discutate.

Primii care au tras un semnal de alarmă în Occident au fost românii din Exil, care, spre deosebire de cei din țară, se puteau exprima liber împotriva măsurilor luate de regimul Ceaușescu. Românii din emigrație încercau să îi facă pe occidentali să înțeleagă situația complet diferită a unui cetățean francez, elvețian, belgian etc. față de cea a unui român. Nu era simplu pentru străini să înțeleagă care era atmosfera în țară și ce însemna mutarea forțată a oamenilor de

¹ Menționat în continuare cu sigla OVR.

*EXILUL ROMÂNESC SE MOBILIZEAZĂ ÎMPOTRIVA PROIECTULUI DE
SISTEMATIZARE RURALĂ (1988-1989)*

la casele lor la bloc. Într-o primă fază, interesul emigranților era să-i facă să înțeleagă despre ce este vorba. Dorința lor era de a atrage atenția lumii libere, înțelegerea de care dădeau dovadă față de problema satelor românești în speță, deja însemna destul de mult, iar românii aveau nevoie de ajutorul occidental.

Membrii exilului au înțeles „imensa suferință”² a oamenilor ce urma a fi strămutați cu forța. Ei condamnau mai ales distrugerea a mii de biserici și a altor monumente ale trecutului istoric, toate acestea constituind o gravă încălcare a Cartei Națiunilor Unite și a Convenției ONU privind drepturile omului, violând și obligațiile asumate de România prin semnarea Actului Final de la Helsinki³.

Exilul puna în lumină rațiunile ce stăteau în spatele acțiunii de sistematizare, înțelegând ce se dorea de fapt cu acest proiect. În primul rând era vorba de creșterea suprafețelor cultivabile prin distrugerea construcțiilor considerate inutile. Un câștig, de fapt, – explicau membrii exilului românesc – derizoriu, căci terenurile pe care s-a aflat vatra satului, redate ulterior agriculturii, nu ar putea da din capul locului, un randament satisfăcător. Un al doilea motiv evidențiat de exil consta în accelerarea creării *omului colectivizat* până în sânul intimității sale familiale, forțat acum să trăiască în cuburi de beton, privat de minimele posibilități ale libertății, victimă constantă a unei spălări tot mai perfecționate a creierului. Al treilea motiv era al supravegherii sporite a masei umane dislocate în unități administrative de inspirație concentraționară. Al patrulea motiv era legat de o nouă lovitură dată moralului unei întregi populații extenuate fizic și psihic⁴. Al cincilea motiv era eliminarea, odată cu lăcașurile sfinte și a satelor, a unui alt fragment al memoriei naționale. Se evidenția faptul că locuința omului de la sat este cel mai prețios tezaur al culturii naționale, pentru că ea poartă semne de istorie și cultură, este locul continuității tradițiilor, simbol și adăpost al familiei și rădăcinilor sale. Membrii exilului considerau aceste case țărănești drept dovada unei bogății arhitectonice și umane „pe care doar o minte bolnavă poate să intenționeze să le facă una cu pământul”⁵. Aceștia se refereau la proiectul lui Ceaușescu ca fiind „o aberație

² *Arhiva IICCMER*, Fond Ion Dumitru, Nr. 121/1988, E. Hurezeanu, Romanian Domestic Bloc, 12 Jul 1988, f. 190.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, f. 193.

⁵ *Ibidem*.

fără precedent, o tragedie înscenată de un președinte iresponsabil pentru milioane de actori neputincioși⁶. Faptul că 7.000 - 8.000 de sate cu frumusețea, specificul și obiceiurile lor vor trebui să dispară până în anul 2000, iar alte 6.000 vor fi mutilate, „redușe la betonul cenușiu al unor inepte centre agro-industriale”⁷ era în viziunea lor o crimă culturală. Românii din exil înțelegeau că era vorba de crearea *omului nou* și a *națiunii socialiste*, proces în care trebuia să se șteargă orice caracteristici individuale. În procesul de transformare a societății fiecare individ trebuia să-și piardă anumite particularități personale: minoritățile să fie contopite în masa românească, țărani să fie mutați cu forța în blocuri impersonale, toată lumea să trăiască în condiții de viață identice.

Mulți dintre românii refugiați în lumea liberă se gândeau că este de datoria lor să denunțe sufocările și reprimările din România. Se imaginau pe ei înșiși ca pe o trestie delicată prin care poporul român, adânc scufundat în mlaștina comunistă, respiră din când în când⁸.

Românii din emigrație se gândeau că eficacitatea lor ar fi fost mai mare dacă și-ar fi propus să influențeze opinia publică din aceste țări și implicit, prin intermediul ei, politica guvernamentală. Adică indirect. Pe de altă parte, este adevărat că emigrația românească nu se putea compara ca număr cu cea poloneză, de exemplu. A existat însă un număr mic de oameni foarte activi care au reușit să facă mult. Datoria lor principală asumată era de a expune abuzurile regimului comunist și de a denunța politica de creare a omului nou. Ceea ce încercau să facă era să joace rolul de purtător de cuvânt în Occident, în favoarea cauzei poporului român⁹.

Românii activi politic se aflau în relație unii cu alții: cei de la München cu cei din Paris, Londra, Bruxelles etc. În special prin Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului din România, filiala fiecărei țări din Europa, românii erau în permanență în contact. Românii din afara țării deveneau tot mai activi în Occident către finalul anilor 80.

Românii din exil nu dispuneau însă de pârgii prin care să poată face o schimbare în ceea ce privește politica dusă de regimul comunist. De aceea,

⁶ *Ibidem*, f. 196.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Arhiva IICCMER*, Inv. Dan Costescu, *Din nou în fruntea acțiunilor exilului românesc din Los Angeles*, în „Lumea Liberă”, Anul unu, Nr. 17, 28 ianuarie 1989, p. 7.

⁹ *Idem*, Inv. Ion Dumitru, Ion Solacolu, Radu Bărbulescu, *Schimbări necesare*, în „Dialog”, Nr. 101/102, iulie-august 1989, pp. 44-45.

*EXILUL ROMÂNESC SE MOBILIZEAZĂ ÎMPOTRIVA PROIECTULUI DE
SISTEMATIZARE RURALĂ (1988-1989)*

mulțumirea era cu atât mai mare atunci când aceștia constatau că problema României se internaționaliza în primul rând la nivelul mediilor de informare. În august 1988 observau cu satisfacție cum cazul românesc devenea cunoscut în Europa. Mai întâi, uimirea mare a fost când, după demonstrația de la Brașov, a existat o explozie de interes pentru România și o sporire a manifestărilor spontane de solidaritate cu suferințele poporului român ce deveniseră actualitatea pe rețelele de informare occidentale. Presa occidentală era preocupată deopotrivă de criza regională de natură național-ideologică, de tensiunile național-ideologice româno-maghiare, de divergențele de natură ideologică dintre Moscova și București¹⁰. Cum exilul pleda pentru o schimbare la conducerea țării, acesta susținea cu entuziasm demersurile occidentale de a exercita presiuni pentru ca drepturile omului să fie respectate în România. Mesajul transmis regimului din țară pe calea undelor, ca și prin presa din exil, este „clar și răspicat că țările europene numai sunt dispuse să asiste pasiv la toate câte își permite Ceaușescu!”¹¹ După evenimentele de la Brașov din noiembrie 1987, exilul românesc începea să speră că de atunci înainte avea un aliat în Occident, cel puțin în presă – ceea ce desigur însemna o schimbare majoră; abia ulterior au apărut și inițiativele pe plan politic.

Faptul de a fi stârnit simpatiile multor oameni din Occident era, pentru acea mică și îndrăzneță Românie pe care o constituia exilul, un semn pozitiv. Imaginea țării era una cât se poate de tristă. România rămânea țara cea mai stalinistă din Europa Răsăriteană, iar situația economică era una dintre cele mai precare. Atunci când se refereau la România, jurnaliștii români din exil se exprimau ca fiind o mare închisoare în care sunt captivi 22 de milioane de oameni, vorbind mai degrabă de o închisoare spirituală decât de una fizică. Toată lumea se aștepta la o reorientare a politicii din țară, însă atitudinea de automulțumire a conducerii partidului producea tot mai multă dezamăgire.

Imaginea mediatică a lui Ceaușescu era tot mai mult compromisă pe plan internațional, devenită odioasă chiar. Văzând întetirea protestelor din Occident, membrii exilului se gândeau că totuși Ceaușescu nu va putea opri Europa și lumea civilizată în acțiunea de solidarizare cu poporul român amenințat cu demolarea. Speranța lor, care avea să se adeverească în

¹⁰ Idem, Fond Ion Dumitru, International press on Romania, f. 263.

¹¹ Idem, f. 215.

Operațiunea de salvare a satelor, era că vor întâlni mai puțină nedumerire și mai multă înțelegere la interlocutorii lor occidentali atunci când vor căuta sprijin pentru țara de origine. România se afla după momentul noiembrie 1987 în atenția lumii întregi – drama românească intra sub reflectoarele actualității și era prezentă pe pagina întâi. Suferințele românilor deveneau dintr-o dată publice, ceea ce provoca un val de compasiune în lumea occidentală. Prin intermediul filmelor difuzate și a imaginilor de presă, publicul occidental a putut afla despre frigul, foamea, mizeria, întunericul din țară, despre demolări și despre cultul personalității.

După ce presa internațională a început să facă publice abuzurile regimului din România, reușind să creeze o stare de spirit de solidaritate în Occident, ulterior s-au pus în mișcare și factorii de decizie politică. La 9 martie 1989, Comisia ONU pentru drepturile omului, cu sediul la Geneva, condamna România pentru gravele violări ale drepturilor omului. Delegații occidentali și cel maghiar (Gyula Horn) au condamnat situația intolerabilă creată în România. În cadrul audierilor de la comisia ONU pentru drepturile omului a luat cuvântul și Sanda Stolojan, președinta Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului din România, cu sediul la Paris, care fusese delegată de Federația Internațională a Drepturilor Omului – organism acreditat pe lângă ONU. Aceasta condamna atacurile asupra opozanților, asupra Doinei Cornea, asupra muncitorilor de la Brașov, controlul statului în toate domeniile, lipsurile de tot felul, omogenizarea societății, *demolările pe scară gigantică și transferurile de populație menite a-i dezdădăcina pe oameni*, amintind că „numai respectarea drepturilor omului mai poate îndrepta situația”¹². Textul reamintea autorităților române angajamentele pe care și le luaseră privind respectarea drepturilor omului. În afara scurtei sale intervenții, Sanda Stolojan depunea un raport pe biroul Comisiei ONU pentru drepturile omului, în care dezvoltă punctele din succinta sa cuvântare. În raport se vorbea despre fabricarea *omului nou* pe care Ceaușescu dorea să-l creeze în România, încălcând prevederile internaționale privind drepturile omului, precum și despre distrugerile de patrimoniu național. Era redat în mod amănunțit programul de distrugere a satului românesc¹³.

¹² Idem, Inv. Ion Dumitru, Nr. 26/1988, Dinu Zamfirescu, *Regimul lui Ceaușescu condamnat de ONU*, în „Dialog”, Nr. 97, martie 1989, p. 6.

¹³ Idem, Dinu Zamfirescu, *Regimul lui Ceaușescu condamnat de ONU*, în „Dialog”, Nr. 97, martie 1989, p. 6.

*EXILUL ROMÂNESC SE MOBILIZEAZĂ ÎMPOTRIVA PROIECTULUI DE
SISTEMATIZARE RURALĂ (1988-1989)*

Și în fața Comisiei Politice a Parlamentului European din 21 februarie 1989, românii din exil au avut un cuvânt de spus. Absența Doinei Cornea și a lui Gabriel Andreescu, cărora nu li permiseseră să iasă din țară, deși fuseseră invitați, a fost suplinită din plin de românii prezenți în străinătate. După ce Marie-France, fiica lui Eugen Ionescu, a citit mesajul tatălui său care condamnă lipsurile din țară, a urmat intervenția lui Mihnea Berindei, vicepreședintele Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului din România, cu sediul la Paris. Acesta explica distrugerea satelor ca pe o consecință a crizei spirituale a țării, iar mizeria generalizată ca pe o nouă armă pentru controlarea cetățenilor. M. Berindei întrezărea totuși o rază de speranță, pornind de la grevele și acțiunile de solidaritate din ultima vreme, subliniind că imaginea pasivității românilor era falsă și că existau într-adevăr încercări de organizare. În continuare, psihiatrul Ion Vianu a vorbit despre utilizarea psihiatriei ca mijloc de represiune¹⁴.

Membrii exilului sunt activi în a-și prezenta opinia politică în cercurile occidentale în care sunt invitați. În ziua de 30 octombrie 1988, televiziunea elvețiană difuza o emisiune despre demolările din România. Reprezentanții Ambasadei Române, deși invitați, „au strălucit prin absență”. În schimb, românii au fost reprezentați prin doi exilați, respectiv Mihnea Berindei și Adrian Niculescu. Suportul de imagine era oferit de secvențele filmate pe șantierul demolărilor. S-a vorbit despre implicațiile umane și sociale ale demolării satelor. Evenimentul era considerat în rândul exilului ca o dovadă că Elveția își părăsise vestita sa „neutralitate”, atacând o problemă „caldă” din altă țară europeană. Ziarul „Universul” constata că „e o mângâiere că românii nu mai sunt azi singuri pe această planetă”¹⁵.

În octombrie 1988 avea loc o dezbatere internațională la Roma, inițiată de Comitetul Italian Helsinki cu tema „România, violarea drepturilor omului în epoca Ceaușescu”. Primul referat a fost prezentat de Sanda Stolojan, la acel moment președinta Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului în România, care a vorbit despre drepturile omului în țară. A urmat scriitorul Paul Goma care a vorbit despre pierderea identității morale a individului în România. Mihnea

¹⁴Idem, Dinu Zamfirescu, Audiere în fața Comisiei Politice a Parlamentului European, regimul Ceaușescu e acuzat de genocid biologic și cultural, în „Dialog”, Nr. 95-96, ian-feb. 1989, p. 18-19.

¹⁵ Idem, Fond George Zăgănescu, Nr. 8/147/1988, *Fapte și comentarii*, în „Universul”, Anul IV, Nr. 87, 18 nov. 1988, p. 5.

Berindei a expus apoi problema minorităților în România, iar Antonia Constantinescu a abordat ulterior chestiunea demolării satelor. Adrian Niculescu a prezentat condiția femeii în România lui Ceaușescu. La dezbateri au participat personalități ale diasporei care erau prezente. Deznodământul colocviului a însemnat un apel trimis tuturor celor 35 de state semnatare ale Actului Final de la Helsinki, prin care se cerea alcătuirea unei comisii care să cerceteze violarea drepturilor omului de către autoritățile românești. În paginile revistei „Dialog”, Dinu Zamfirescu, fervent apărător al drepturilor omului în România, saluta inițiativa realizării unor astfel de dezbateri, exprimându-și speranța ca aceste colocvii „să poată fi mai des organizate”. Cu vădită satisfacție, acesta îi felicita pe „compatrioții noștri prezenți la Roma, care au știut să apere adevăratele interese ale României și poporului ei”¹⁶.

La 15 noiembrie 1988, în Aula 200 a Parlamentului European avea loc un alt colocviu organizat de intergrupul pentru aplicarea acordului de la Helsinki. În fața a 35 de invitați și a deputaților, au prezentat expuneri șase deputați și doi invitați. Românii au fost reprezentați prin Radu Câmpeanu, Vlad Otetelișanu, Șerban Sturdza și Șerban Budișteanu, toți aceștia făcând parte din delegația grupului *L'Union pour la solidarité européenne*, grupare cu caracter internațional care cuprindea o serie de europeni care erau obligați să trăiască în afara granițelor patriei lor, dar și diferite personalități din viața politică occidentală al căror scop era de a menține prezente în atenția Parlamentului European cele ce se petreceau după Cortina de Fier¹⁷.

Unul dintre românii care s-au implicat cel mai activ în promovarea în Occident a salvării satelor românești de la distrugere a fost Mihnea Berindei, vicepreședinte al Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului din România¹⁸. La invitația Partidului Socialist Italian adresată LDHR de a participa la congresul său, M. Berdinei împreună cu Adrian Niculescu, reprezentant în Italia al Ligii, au luat parte la lucrările acestui congres la Milano între 13 și 18 mai 1989. Cu acest prilej, făceau apel la sprijin pentru oprirea buldozerelor din țară, precizând stadiul în care se afla coordonarea OVR¹⁹.

¹⁶ Idem, Inv. Ion Dumitru, Nr. 26/1988, Dinu Zamfirescu, *Colocviul de la Roma*, în „Dialog”, Nr. 93-94, nov-dec. 1988, p. 8-9.

¹⁷ Idem, în „Dialog”, Nr. 93-94, nov-dec. 1988, p. 9-10.

¹⁸ Menționată în continuare sub sigla LDHR.

¹⁹ Idem, Nr. 35/1988, D.Z., *Comunitatea democratică internațională se solidarizează: Partidul Socialist Italian*, în „Dialog”, Nr. 103/104, sept.-oct. 1989, p. 20.

*EXILUL ROMÂNESC SE MOBILIZEAZĂ ÎMPOTRIVA PROIECTULUI DE
SISTEMATIZARE RURALĂ (1988-1989)*

Între 22 și 26 aprilie 1989 avea loc la Budapesta congresul Partidului Radical Italian. Acest partid, de concepție umanistă și liberală, care milita pentru unitatea europeană, își propusese să țină congresele anuale de fiecare dată într-o altă țară europeană. Cel de-al 35-lea congres s-a ținut la Budapesta, datorită evoluției din ultimele luni a situației politice din Ungaria. La manifestare au participat, pe lângă membrii Partidului Radical, și aproximativ o mie de invitați de diferite naționalități. Dintre români au fost prezenți Mihnea Berindei, vicepeședintele Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului din România, cu sediul la Paris, Dinu Zamfirescu, membru în biroul Ligii și Mircea Băjan, conducătorul grupului România Liberă, reprezentant al refugiaților români din Ungaria. Au fost prezenți și reprezentanți ai grupului România Liberă, mișcare clandestină în România, care s-a dezvoltat și a acționat în Ungaria începând din 1987. Cei doi membri ai Ligii române au fost aleși în prezidiul congresului, care a arătat un interes deosebit față de situația de la acea dată din România. Din partea delegației românești a Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului din România a luat cuvântul Mihnea Berindei. Acesta afirma că prezența lor era importantă în sine, ca o recunoaștere a realității flagrante din țară, și evidenția faptul că românii aveau nevoie mai mult ca niciodată de solidaritate internațională. El nu pretindea că românii prezenți sunt reprezentanții poporului român în întregul său, „căci aceștia nu pot fi aleși decât prin alegeri libere”²⁰. Era adusă în discuție problema distrugerii satelor românești, fapt ce însemna o *distrugere morală* a ființei poporului. În aceste împrejurări, reprezentantul LDHR arăta că este de datoria lor să ajute poporul român, propunând Partidului Radical să se asocieze operației de solidaritate internațională de adoptare a satelor românești, inițiată în Belgia. Speranța sa era aceea că Partidul Radical ar fi putut deveni promotorul acestei operații acolo unde ea nu începuse încă, în Italia. El propunea congresului, de asemenea, să adopte o moțiune în favoarea poetului Dan Deșliu, despre care se aflase că era internat într-un spital de psihiatrie de către Securitate, fiind vinovat de a fi trimis o scrisoare deschisă lui Ceaușescu prin care denunța situația în care se afla țara

²⁰ *Ibidem*, p.7.

sa. A mai luat cuvântul și Mircea Băjan care a salutat congresul în numele grupului România Liberă²¹.

Prezența opozanților români stabiliți în afara țării la manifestări politice și spirituale internaționale a contribuit în mod semnificativ la conștientizarea în lumea liberă a degradării din România. În august 1989, la Rimini, în Italia, avea loc mitingul organizației creștine *Comuniune și Eliberare*. Această organizație era considerată importantă în Italia, având preocupări atât religioase, cât și sociale. La miting au participat 20.000 de persoane, printre care și mulți invitați străini, dezbătând diferite teme alese de organizatori. La eveniment au asistat personalități ale vieții publice italiene, personalități marcante ale culturii internaționale. Printre invitații străini au fost și trei români: Ion Culianu, Ariadna Combes și Mihnea Berindei. Ion Culianu a abordat tema căutării în literatura fantastică a lui Mircea Eliade, iar Ariadna Combes a vorbit despre personalitatea Doinei Cornea. Ea a prezentat „Scrisoarea celor care n-au renunțat să gândească”, în care Doina Cornea vorbea de dispariția valorilor culturale și spirituale „... de când o ideologie reducăționistă și sterilizantă a fost impusă în România”²². În partea a doua a conferinței, Mihnea Berindei a explicat că ofensiva regimului se concentra în special pe trei fronturi: religia, minoritățile naționale și moștenirea trecutului. El exemplifica prezentând fapte concrete, fazele și modalitățile acestei ofensive. La revenirea lor la Paris, cei doi vicepreședinți ai Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului din România (cu sediul la Paris) au dat declarații pentru postul de radio BBC, secția română. Mihnea Berindei a vorbit despre o Europă Unită și despre depășirea stării de lucruri prin înlăturarea Cortinei de Fier. Mihnea Berindei a prezentat în cadrul Conferinței textul lui Gabriel Andreescu trimis la Conferința post-Helsinki de la Paris, din mai 1989, în care dezvoltă ideea necesității, a datoriei intervenției și a legăturii care există între drepturile omului și pacea în lume. Ariadna Combes declara pentru postul de radio BBC:

„Contribuția mea la acest congres a fost axată pe problema așa-zisei sistematizări a satelor în România, a teritoriului rural în general și nu numai, întrucât se demolează de asemenea și în orașe. Din acest punct de vedere am

²¹ Idem, Nr. 43/1989, Dinu Zamfirescu, *Un congres la Budapesta*, în „Dialog”, Nr. 99, mai 1989, p. 7-8.

²² Idem, Nr. 51/1989, Dinu Zamfirescu, *Prezențe la manifestări internaționale*, în „Dialog”, Nr. 103/104, sept.-oct. 1989, p. 27.

*EXILUL ROMÂNESC SE MOBILIZEAZĂ ÎMPOTRIVA PROIECTULUI DE
SISTEMATIZARE RURALĂ (1988-1989)*

încercat să pun în evidență faptul că acest proiect nu este numai o măsură economică, ci un proiect de societate care vizează mai ales distrugerea unei pături sociale și crearea unui tip de om nou, care de fapt este o unealtă vorbitoare”²³.

Ori de câte ori se ivea ocazia, românii din exil își făceau auzite opiniile cu privire la planul de sistematizare. În ziua de 12 aprilie 1989, postul de televiziune din Olanda, *Veronica*, transmitea un comentariu politic despre România. Ziariștii olandezi de la cunoscuta televiziune au luat interviuri mai multor personalități românești din Occident, precum și unor olandezi care împărtășeau îngrijorarea față de deteriorarea situației din România și care protestau în diverse feluri contra încălcării drepturilor omului în țara noastră. Dintre români, a vorbit Dinu Zamfirescu, redactorul revistei „Dialog” din Paris, care califica planul de sistematizare a zonelor rurale drept rușinos și criminal pentru că rupe de tradițiile sale un întreg popor. În acest sens, el cita un articol din „Flacăra”, în care se spunea textual că poporul român trebuie să-și schimbe starea de spirit, mentalitatea și tradițiile. O altă voce a românilor din exil era cea a Sandei Stolojan, care declara că se poate vorbi de un genocid în România. Ea spunea că dreptul la opinie personală, drept înscris în Constituție, este complet anulat și că orice exprimare a unei opinii diferite de cea oficială era considerată o crimă împotriva statului. A luat cuvântul și unul din românii din Olanda, Sorin Alexandrescu, profesor la Universitatea din Amsterdam și vicepreședintele Comitetului olandez pentru România. Acesta arăta că politica guvernului român se rezumă la păstrarea și exercitarea puterii și nu la rezolvarea problemelor concrete, menționând imobilismul politic și administrativ împreună cu incompetența multor organe oficiale. Ceaușescu era găsit principalul responsabil pentru ceea ce se întâmpla, subliniindu-se încă o dată ideea că planul său de sistematizare a satelor era îndreptat către crearea unui om nou în România. Planul, spunea locutorul, nu era nicidecum unul regional, ci provenea din arsenalul stalinismului, precum și din vechea utopie marxistă, ce impune societății un mod de viață străin pe care aceasta îl respinge. Jurnaliștii olandezi au discutat apoi la München cu Vlad Socor, de la postul de radio Europa Liberă. Acesta declara că România se află într-o stare de epuizare fizică și psihică. El

²³ *Ibidem*, p. 28.

explica că, din cauza represiunii polițienești, protestele pot avea numai un caracter individual. Cu alte cuvinte, regimul profita în păstrarea puterii tocmai de situația de epuizare a poporului, pe care el însuși o produsese²⁴.

Mediile românești din afara țării sesizau aspecte profunde ce țineau de politica dusă de regimul din țară, cu repercusiuni pe termen lung. Erau criticate metodele lui Ceaușescu de a proiecta o modernizare a industriei, nu prin credite, ci prin crearea de rezerve de export. Aceasta deoarece prin economiile de export populația avea de suferit, ajungându-se la situația ca alimentele să fie raționalizate. Se știa că standardul de viață la sate era mult mai scăzut decât la orașe, nu doar ca urmare a exporturilor, ci și a politicii comuniste de industrializare. Tineretul părea a fi tot mai puțin atras de viața la țară, iar populația era din ce în ce mai îmbătrânită. Viața la sate devenea mult mai dificilă decât la oraș: dacă lucrătorii de la orașe aveau un salariu minim, țăranii erau plătiți după produsele pe care le livrau statului, care depindeau adesea de vreme sau de alți factori. Exilul se temea că planul de sistematizare va crea panică și că rezultatul va fi o abandonare și mai mare a satelor. În tot acest timp, propaganda susținea că standardul de viață se ridicase, în paralel cu plata datoriei enorme pe care România o restituia în iulie 1989 băncilor occidentale. Motivul de mândrie îl constituiau, pe lângă plata datoriei, și cifrele care indicau că producția industrială crescuse din 1945 de 135 de ori, iar producția agricolă de 10 ori²⁵.

Între 22 și 24 iunie 1989 se desfășura la Paris sesiunea *Statelor Generale* ale drepturilor omului. Manifestarea era organizată de Federația Internațională a Drepturilor Omului, asociindu-se și Fundația France-Liberté, a cărei președintă era Danielle Mitterand, soția președintelui Franței. Manifestarea a avut ca motiv sărbătorirea centenarului Revoluției Franceze. Au fost invitate de onoare mai multe personalități cunoscute, de sensibilități și orientări diferite printre care: maica Tereza, laureată a Premiului Nobel pentru Pace, Ida Nudel, Elena Bonner etc., și profesoara română Doina Cornea. Autoritățile române nu i-au permis opozantei române să fie prezentă la acest eveniment. Lipsa sa a fost suplinită de fiica Doinei Cornea, Ariadna Combes. În fața audienței a fost citită scrisoarea Doinei Cornea, care făcea publice lipsurile suportate de români. După

²⁴ Idem, Nr. 44/1989, Sorin Alexandrescu, *Nici o măsură nu e prea dură*, în „Dialog”, Nr. 64, april.-mai 1989, p. 17-18.

²⁵ Idem, Fond George Zăgănescu, Nr. 14/102, *Ceaușescu fixează țeluri irealizabile economiei sale*, în „Țara și exilul”, Anul XXV, Nr. 9-10, iul.-aug. 1989, p. 14-15.

*EXILUL ROMÂNESC SE MOBILIZEAZĂ ÎMPOTRIVA PROIECTULUI DE
SISTEMATIZARE RURALĂ (1988-1989)*

ce a fost citită scrisoarea Doinei Cornea, a luat cuvântul fiica sa. Ariadna Combes descria situația drepturilor omului din România și pe cea a mamei sale. Ariadna Combes vorbea despre mizeria materială în care trăia poporul român, pe care o prezenta ca fiind o politică de stat. Era atacată distrugerea istoriei și a structurii ei tradiționale:

„Cum s-ar putea altfel explica această dorință înverșunată a regimului de a distruge centrele istorice ale orașelor, de a distruge 8.000 din cele 13.000 de sate, de a muta oamenii din casele lor – din cartierele, din satele lor – pentru a-i înghesui la periferia orașelor sau în indestructibilele centre agroindustriale, fără apă curentă, cu closet în curte și cu o singură bucătărie pe etaj?”

Răspunsul la această întrebare este acela că regimul dorea să depersonalizeze întregul popor, să-i reducă pe oameni la starea de ființe orwelliene, a căror singură menire să fie aceea de a fi membri ai unei societăți docile și omogene. În opinia sa „regimul rămâne surd la toate criticile, la toate presiunile, refuză dialogul internațional și pare că prin aceasta dorește să ne pună la încercare”²⁶. Președintele François Mitterand a fost prezent la acest eveniment. El își exprima opoziția față de regimul din România, declarând că nu poate exista un compromis cu cei care oprimă libertatea, cu cei care refuză egalitatea, cu cei care practică excluziunile. Din partea română, a mai luat cuvântul și Sanda Stolojan, președinta Ligii române. Concluzia sa era că regimul din România era un amestec de ideologie anacronică și o dictatură nemăsurată – o dictatură împotriva poporului care este disprețuit și oprimat. Ea făcea apel la datoria „sacră de amestec, de intervenție și lupta în favoarea drepturilor omului”. Sanda Stolojan își încheia cuvântarea citându-l pe Gabriel Andreescu: „Respectarea drepturilor omului nu este o problemă internă, ci este primul garant pe plan internațional al primatului eticii asupra forței”. Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului a fost prezentă pe întreaga durată a „Statelor Generale”, prin membrii biroului ei de conducere, care au fost invitații Federației Internaționale a Drepturilor Omului. La standul românesc organizat

²⁶ Idem, Fond Ion Dumitru, Dinu Zamfirescu, *O absență mai elocventă decât o prezență*, în „Dialog”, Nr. 101-102, iul.-aug. 1989, p. 38-39.

cu acest prilej au fost distribuite dosare privind situația din țară, iar în timpul sesiunii s-au putut face intervenții directe în favoarea opozanților români²⁷.

Românii sunt activi cu diferite prilejuri când vine vorba de țara de origine. La 1 iunie 1989 se organiza la Bibliotecă Richer din orașul Angers din vestul Franței, o serie de manifestații dedicate României, sub genericul: „România, țara călătoriei imposibile”. Au fost invitați Ariadna Combes, Cornelia Comorovski (profesor de literatură comparată la Universitatea din Angers), Paul Goma, N. Opreșescu și Dinu Zamfirescu. Pornind de la conceptul de literatură-mărturie, s-a discutat despre constrângerile la care este supus individul într-o societate precum cea din România. Dinu Zamfirescu făcea o prezentare a filmului *Le désastre rouge*, considerat în acea perioadă cel mai interesant film despre realitățile românești. După difuzarea filmului, Ariadna Combes, Alain Michel (directorul organizației *Equilibre-Amitié-Roumanie*) și Dinu Zamfirescu au răspuns întrebărilor unui public impresionat de cele văzute. În seara aceleiași zile a avut loc o masă rotundă în prezența a câteva sute de locuitori ai orașului Angers. Tema discutată a fost „Ce se poate face pentru România?” După o prezentare generală despre țara noastră, reporterul-fotograf Jean Phillippe Mesguen a prezentat diapozitive din România care înfățișau distrugerile așezărilor urbane și rurale din țară, cu imagini impresionante. Timp de aproape trei ore, până după miezul nopții, Ariadna Combes, Paul Goma și Dinu Zamfirescu au răspuns întrebărilor puse de publicul prezent²⁸.

În zilele de 3 și 4 iunie avea loc la Paris colocviul *Fundației Viitorului*, desfășurat în contextul întrunirii în capitala Franței a Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa. Această fundație organiza colocviul despre drepturile omului în incinta Adunării Naționale franceze. Scopul discuțiilor era acela de a se face auzită și vocea directă a celor din țările „celeilalte Europe”. În acest sens au fost invitate aproximativ 50 de personalități din Europa de Est, unele stabilite în Occident, altele locuind în țările respective. Din România au fost invitați biofizicianul Gabriel Andreescu, arhitecta Mariana Celac-Botez și inginerul Radu Filipescu. Nici unul dintre aceștia nu au primit pașaportul și viza de ieșire din țară. Absența lor a fost suplinită de prezența Ariadnei Combes, a

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Idem*, *Manifestare românească*, în „Dialog”, Nr. 101-102, iul.-aug. 1989, p. 34-35.

*EXILUL ROMÂNESC SE MOBILIZEAZĂ ÎMPOTRIVA PROIECTULUI DE
SISTEMATIZARE RURALĂ (1988-1989)*

lui Mihnea Berindei și a scriitorului Dinu Flamând, iar ca asistenți, întregul birou de conducere al Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului din România²⁹.

La 4 mai 1989 avea loc la Paris deschiderea oficială a expoziției de fotografie organizată de I.C.O.M.O.S. Expoziția cuprindea hărți, fotografii și panouri care ilustrau varietatea cultural-arhitectonică a patrimoniului românesc. Majoritatea imaginilor erau luate clandestin tot de români și cele mai multe proveneau din arhiva lui Bujor Nedelcovici. Pentru a-și manifesta atașamentul pentru salvarea patrimoniului românesc, oamenii de teatru Radu Boruzescu și Iulian Negulescu creaseră în Franța o asociație denumită *Patrimoniile culturale în pericol*. Într-o declarație publică făcută cu ocazia deschiderii expoziției I.C.O.M.O.S. – „Pro România”, ei spuneau că au hotărât ca prima lor acțiune să fie consacrată patrimoniului din România. Totodată informau că vor publica o broșură care să illustreze întinderea distrugerilor din țară, prezentând și macheta acestei broșuri care urma a fi trimisă tuturor organizațiilor politice, sindicale și asociațiilor din Franța. Ei lansau un apel ca în seara zilei de 21 iunie, fiecare european să aprindă o lumânare în semn de solidaritate cu România, iar la sărbătoarea muzicii care urma a se desfășura tot în luna iunie în Franța, un cântec, o vorbă, un gând să fie dedicate României pe fiecare scenă unde vor avea loc aceste manifestări³⁰. Aceasta era una dintre manierele concrete în care membri ai emigrației românești se implicau în salvarea patrimoniului arhitectural din țară.

Către sfârșitul anilor '80, se instalase o stare de nerăbdare în sânul emigrației române, văzând fenomenele care se întâmplau în Răsărit. În Occident era urmărită cu interes deosebit evoluția politică a țărilor est-europene, mai ales de către diaspora. Ei își puneau speranțele într-o destabilizare a sistemului comunist. În opinia lor, „îndepărtarea lui Ceaușescu nu rezolva problemele României, dar fără a-l îndepărta recunoșteau că nu era posibilă rezolvarea problemelor României”³¹.

În mai 1989, când reorganizarea teritorială fusese aprobată de Marea Adunare Națională, se stârnea panica în rândul exilului. Consternarea lor era că – în ciuda creșterii valului de critică internațională – Nicolae Ceaușescu părea

²⁹ Idem, *Prezențe românești*, în „Dialog”, Nr. 101-102, iul.-aug. 1989, p. 35.

³⁰ Idem, Nr. 45/1989, Dinu Zamfirescu, *Expoziția Pro România*, în „Dialog”, Nr. 64, april.-mai 1989, p. 18-19.

³¹ Idem, Nr. 49/1989, *Discuții*, în „Dialog”, Nr. 54, iul.-aug. 1988, p. 14.

tot mai determinat în a-și duce la bun sfârșit controversatul plan. Ba mai mult, părea să vadă în acest proiect una dintre marile realizări ale regimului său.

Opinia publică occidentală, împreună cu românii din emigrație, cu toții așteptau o schimbare în politica românească. Rapoartele de monitorizare a presei de la Radio Europa Liberă din decembrie 1989 reproduceau opinia academicianului Oleg Bogomolev, care scria:

„Caracterul comun și ireversibil al prefacerilor din aceste țări este un indiciu sigur că nu există nici pentru noi o cale în afara reformelor profunde și radicale, oricât s-ar împotrivi adepții trecutului. Aceștia trebuie evident să se hotărască, întrebându-se dacă să îndemne în continuare la strângerea șuruburilor sau să recunoască că nu există o alternativă la restructurare, căci atunci când șurubul este strâns prea tare, oricum filetul nu mai rezistă³².

Fig. 1, Șerban Cantacuzino și Ariadna Combes la evenimentele din cadrul ICOMOS dedicate salvării satelor românești, „Dialog”, Nr. 64, aprilie-mai 1989, p. 18.

Nicoleta ȘERBAN
 Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și
 Memoria Exilului Românesc
 nicoleta.serban@iicm.ro

³² Idem, Fond Ion Dumitru, Nr. 174/1989, f. 53.